

O'ZBEKISTONDA SIFATLI VA XAVFSIZ YANGI TURDAGI QURILISH MATERIALLARI ISHLAB CHIQUARISHNING AFZALLIKLARI

dosent, i.f.n. Mamatqulova Sh.J.

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Annotasiya. Ushbu maqolada mamlakatimizda bozor munosabatlarga asoslangan yangi iqtisodiy tizim vujudga kelgan bir sharoitda barcha sohalaridagi kabi qurilish sohasida ham muhim o'zgarishlarga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, qurilish materiallariga bo'lgan talab nafaqat mahalliy balki jahon bozorlarida ham kun sayin o'sib boryapti. Ushbu yuqori ichki talabga mos ravishda yurtimizda qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmini oshirishga erishish mumkinligi bir qancha misollar yordamida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: mahsulot turi, diversifikatsiya, ishlab chiqarish, mahalliy, xom – ashyo, resurs, narx darajasi, qurilish materiallari.

Аннотация. В данной статье особое внимание уделено важным изменениям в строительной сфере, как и во всех других отраслях, в условиях новой экономической системы, основанной на рыночных отношениях в нашей стране. В частности, спрос на строительные материалы растет с каждым днем не только на местном, но и на мировом рынках. На нескольких примерах освещена возможность увеличения объемов производства строительных материалов в нашей стране в соответствии с высоким внутренним спросом.

Ключевые слова: вид продукции, диверсификация, производство, местное, сырье, ресурс, уровень цен, строительные материалы.

Annotation. In this article, special attention is paid to important changes in the construction industry, as in all other industries, in the new economic system based on market relations in our country. In particular, the demand for building materials is growing every day, not only in the local, but also in the global markets. Several examples highlight the possibility of increasing the production of building materials in our country in accordance with high domestic demand.

Keywords: type of product, diversification, production, local, raw materials.

1. Kirish.

Mamlakatimizda bozor munosabatlarga asoslangan yangi iqtisodiy tizim vujudga kelgan bir sharoitda barcha sohalaridagi kabi qurilish sohasida ham muhim o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ayniqsa, qurilish sohasida energiya jihatidan samarador va energiya tejankor materiallarni qo'llash amaliyotini kengaytirish, qurilish, rekonstruktsiya qilish va mukammal ta'mirlash ob'ektlarining konstruksiyalari, qurilish materiallari va buyumlarini sinovdan o'tkazish ishlarini yanada takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarning keng ko'lamli amalga oshirilishi respublikamizda qurilish va qattiq maishiy chiqindilarni

chuqur qayta ishlash orqali qurilish materiallarining yangi turlarini ishlab chiqarishga joriy etish, xom ashyo resurslarini tejashga yo'naltirilgan sanoatni shakllantirishga hissa qo'shmoqda.

Ma'lumki keyingi yillarda yurtimizda ulkan bunyodkorlik-qurilish ishlari amalga oshirilmoqda. Qurilish ishlari shahar, qishloqlarda jadal olib borilmoqda. Shu bilan bir qatorda yildan-yilga energiya tejamkor, import o'rnini bosuvchi, innovatsion va yangi turdagi qurilish materiallariga bo'lgan talab ham ortib bormoqda. Xususan, qurilish materiallariga bo'lgan talab nafaqat mahalliy balki jahon bozorlarida ham kun sayin o'sib boryapti. Ushbu yuqori ichki talabga mos ravishda yurtimizda qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmi so'nggi yillarda sezilarli darajada oshdi. Bundan tashqari qurilish materiallari ishlab chiqarishni yanada kengaytirish, mahsulot turini ko'paytirish maqsadida, mazkur sohada yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilganligi ham ahamiyatlidir.

Shu bilan birga sifatli va xavfsiz yangi turdagi qurilish materiallarini ishlab chiqarishga joriy qilish maqsadida qurilish materiallarini ishlab chiqarish bo'yicha xalqaro standartlar qabul qilinishini izchil davom ettirish, qurilish materiallari tarmog'ini keyingi o'n yillikda iqtisodiyotning "drayver" sohalaridan biriga aylantirishda qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalarda samarali marketing faoliyatini tadbiq qilish, ilg'or mamlakatlar va kompaniyalar tajribalari asosida qurilish materiallari ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi korxonalarda tovar siyosatini takomillashtirish dalzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Yuqoridagi sabablarga ko'ra, mamlakatimizda qurilish materiallari ishlab chiqarish bo'yicha samarali tadbirlari tizimini yanada faollashtirishning nazariy va amaliy masalalarini tadqiq etish alohida ahamiyatga ega dolzarb muammolardan bo'lib qolmoqda.

2. Adabiyotlar sharhi.

Malexin, Gamzatovalarning (2015) keltirishicha, qurilish materiallari zamonaviy texnologiya asrimizda muhim rol o'ynaydi. Ularning eng muhim qo'llanilishi qurilishda bo'lsa-da, ulardan foydalanmasdan hech qanday muhandislik sohasini tasavvur qilib bo'lmaydi. Ashokkumar (2014) keltirganidek esa, qurilish materiallari sanoati milliy iqtisodiyotga muhim hissa qo'shadi, chunki uning mahsulotlari qurilish ishlarining tezligi va sifatini belgilaydi.

Bodrunov (2015) fikriga ko'ra, hozirgi vaqtda zamonaviy materiallarga talablar ortib bormoqda. Materiallar arzon, xavfsiz, ekologik toza, uzoq xizmat muddati, yong'inga chidamliligi, o'rnatish yoki o'rnatish qulayligi bo'lishi kerak.

Maksimov va Ribakov (2012) fikriga ko'ra, qurilishda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash zamon talabiga aylanib bormoqda. U xavfsiz va chiqamli binolar qurishni talab etmoqda.

Miradova va boshqalarning (2022) ta'kidlashicha, hozirgi vaqtda qurilish sektori, birinchi navbatda, shahar aholisining ko'payishi va qurilish materiallarini ishlab chiqarishni osonlashtiradigan tabiiy resurslarning kamayishi tufayli ko'plab muammolarga duch kelmoqda. Bundan tashqari, iqlim o'zgarishi xavfining ortishi kompaniyalarni yashilroq qurilish materiallarini ishlab chiqish strategiyalarini qayta ko'rib chiqishga majbur qilmoqda.

Sibisyukning (2019) keltirishicha, qurilish sanoatida chiqindilardan keng foydalanish mumkin. Bu atmosferaga chiqayotgan chiqindini minimallashtirish bilan birga, raqobatbardosh, rentabelligi yuqori qurilish materiallari ishlab chiqarish imkonini ham beradi.

Gelmanova va Georgiadi (2016) keltirishicha, qurilish materiallari ishlab chiqarishda xodimlarning tayyorgarligi ham muhim ahamiyatga ega. Ularni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish sifat tomonidan qo'yilgan to'g'ri qadam hisoblanadi.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur maqola mamlakatimizda olib borilayotgan bunyodkorlik-qurilish ishlarini takomillashtirishga qaratilgan jarayonlarini qiyosiy rivojlantirishga oid turli xil yondoshuvlar umumlashtirilgan holda o'rganildi, hamda xulosalash asosida amaliyotda yaxlit qo'llash bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

4. Tahlil va natijalar.

Valyuta bozorini liberallashtirilganligi, boshqa davlatlar bilan hamkorlikni kengaytganligi va ochiq siyosat olib borilayotganligi, mahalliy va xorijiy investorlarga keng yo'l ochilganligi, bir qancha imtiyozlar va sharoitlar yaratilib, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotganligi hamda bank sektori rivojlanib, imtiyozli kreditlar ko'payganligi sababli qurilish materiallari sohasida ham o'tgan besh yilda katta siljishlar bo'ldi.

2017-2021-yillarda O'zbekistonda amalga oshirilgan loyihalar 114,5 foizga, qiymati esa 303,7 foizga yoki 3 marotabaga o'sgan.

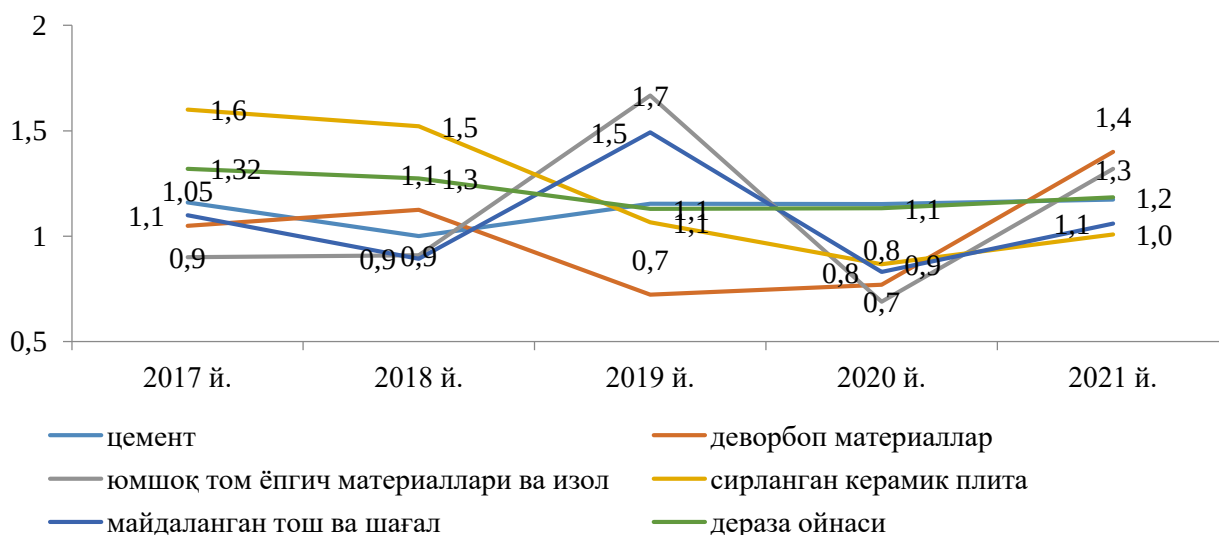
Bundan tashqari hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlari doirasida ham investitsiya loyihalari amalga oshirilmoqda.

Ma'lumki keyingi yillarda yurtimizda ulkan bunyodkorlik-qurilish ishlari amalga oshirilmoqda. Qurilish ishlari shaharu qishloqlarda jadal olib borilmoqda. Shu bilan bir qatorda yildan-yilga energiya tejamkor, import o'rnini bosuvchi, innovatsion va yangi turdagi qurilish materiallariga bo'lgan talab ham ortib bormoqda. Xususan, qurilish materiallariga bo'lgan talab nafaqat mahalliy balki jahon bozorlarida ham kun sayin o'sib boryapti. Ushbu yuqori ichki talabga mos ravishda yurtimizda qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmi so'nggi yillarda sezilarli darajada oshdi. Bundan tashqari qurilish materiallari ishlab chiqarishni yanada kengaytirish, mahsulot turini ko'paytirish maqsadida, mazkur sohada yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Mahsulot turlarini diversifikatsiya qilish va ishlab chiqarish hajmlarini kengaytirish, mahalliy xom ashyo resurslarini qayta ishlash sohasida ijobiy natijalarga erishilmoqda. So'nggi raqamlarga nazar soladigan bo'lsak, 2020-yilda qurilish materiallari sohasidagi korxonalar tomonidan jami 22 trln. so'mlik mahsulotlar ishlab chiqarildi. 2016-yilda ushbu ko'rsatkich 6,8 trln. so'mni tashkil etgan bo'lib, o'sish sur'ati 3,2 barobarga yetdi [8].

So'nggi yillarda aholining imorathop va narx darajasi barqaror bo'lgan hamda mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan qurilish materiallari, jumladan sement, devorbop materiallar, yumshoq tom yopgich materiallari va izol, sirlangan keramik plita, maydalangan tosh va shag'al, deraza oynasi va arralangan yog'och materiallari kabilarga talabi ortib bormoqda.

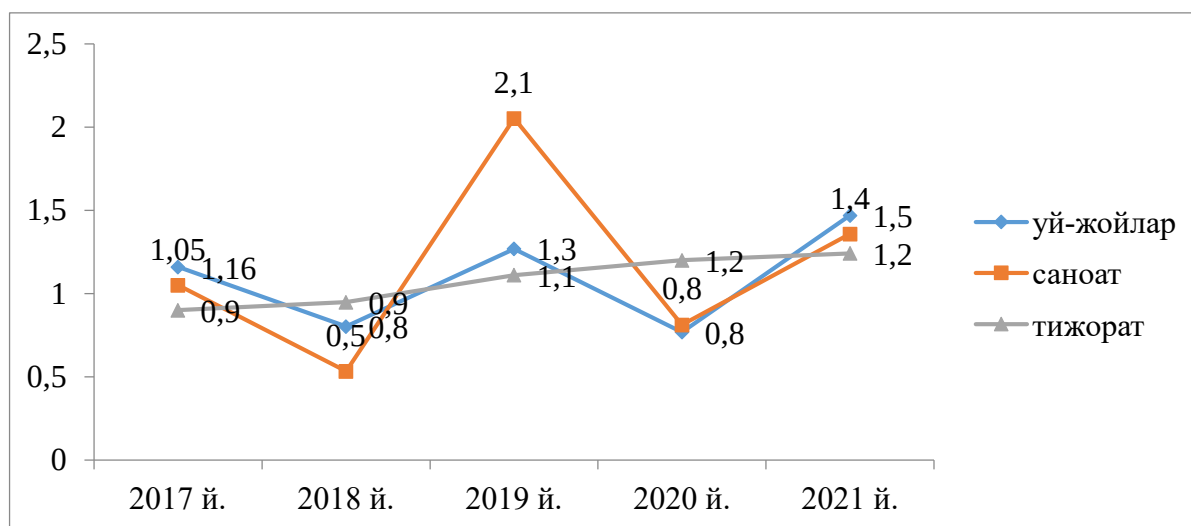
Buni ushbu materiallar ishlab chiqarish hajmining 2017-2021-yillardagi dinamikasi orqali ham kuzatishimiz mumkin (1-rasm). Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2017-2021-yillar mobaynida aholining devorbop materiallar, deraza oynasi va top yopgich materiallarga bo'lgan talabi barqaror o'sish sur'atiga ega bo'lib, ushbu mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish hisobiga aholi talabini maksimal qondirish imkoniyati yaratiladi.

1-rasm. 2017-2021-yillarda aholi talabi eng yuqori bo'lgan qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmining dinamikasi¹

Xususan, 2021-yil mobaynida 12,5 mln tonna sement (o'sish 45%), 20,2 mln. kv.m. qurilish oynasi (o'sish 59,4%), 17,3 mln. kv.m. keramik plitkalar (1,8 barobar), 61 mln. kv.m. gipsokarton (2,1 barobar), 890 ming tonna quruq qurilish aralashmasi (o'sish 4,8 barobar), 340 ming tonna ohak (o'sish 13,7%), 2000 o'ram oboy (o'sish 89 baravar) o'sishi ta'minlandi. Ayni kunda yurtimizda 12 yarim mingga yaqin qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyat yuritmoqda. O'tgan yillarda 120 turdagi qurilish materiallari ishlab chiqarilgan bo'lsa, bugungi kunda ularning soni 180 tadan oshib ketdi.

Shuningdek, qurilish sohasining yo'nalishlarida ham tub o'zgarishlar ro'y berdi. 2017-2021-yillarda aholining yakka tartibdagi uy-joy va tijorat obyektlari qurilishiga e'tibori kuchaygan holda yo'l usti infratuzilmalari, pandemiyadan keyingi davrda makroiqtisodiy barqarorlikka avvalo tijorat faoliyatini kengaytirish orqali erishishni ko'zta tutganligiga guvoh bo'lamiz (2-rasm).

2-rasm. 2017-2021-yillarda qurilish materiallari yo'naltirilgan asosiy qurilish obyektlari²

¹ O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi ma'lumotlari. www.stat.uz

² O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi ma'lumotlari. www.stat.uz

Mamlakatda ishlab chiqarilayotgan qurilish materiallariga bo'lgan talab nafaqat mahalliy balki, jahon bozorlarida ham o'sib bormoqda. Ayniqsa, gipsokarton, issiqlik saqlovchi shisha momig'i, ohak, keramik plitkalar, gips kabi mahsulotlar eksporti yildan-yilga ortmoqda.

Tahlillarga ko'ra, 2016-yilda 55,3 mln dollarlik mahsulot eksport qilingan bo'lsa, o'tgan yili bu ko'rsatkich 257 mln dollarga yetkazildi va o'sish 4,6 barobarni tashkil qildi. 2021-yilda esa 270 mln. dollar miqdoridagi qurilish materiallari jahon bozoriga chiqarildi. Xususan, o'tgan davr mobaynida 28,9 mln dollarlik sement, 19 mln dollarlik alyumin va PVX profillar, 14,2 mln. dollarlik keramik plitka, 12,8 mln dollarlik quruq qurilish aralashmalari, 7,7 mln. dollarlik ohak, 7,1 mln. dollarlik gipsokarton, 3,5 mln. dollarlik oboy kabi qurilish materiallarining eksporti amalga oshirildi.

Eksport qilingan an'anaviy bozorlar Qozog'iston (keramik plitkalar, ohak, gipsokarton, issiqlik saqlovchi shisha momig'i (steklovolokno) va boshqa mahsulotlar), Qirg'iziston (keramik plitkalar, bezakli oyna, ohak va boshqa mahsulotlar), Turkmaniston (gipsokarton, gips, lenoleum, lak-bo'yoq, qog'oz mahsulotlari), Afg'oniston (gipsokarton, gips, banka va butilkalar, qog'oz mahsulotlari) kabi mamlakatlar hisoblanadi.

2020-yildan boshlab qurilish materiallari eksport geografiyasi ham kengayib, Ozarbayjon (keramik plitkalar, gulqog'oz, issiqlik saqlovchi oyna momig'i (steklovolokno), qog'oz mahsulotlari), Turkiya (vermikulit, mis va PVX truba va fittinglar), Rossiya Federatsiyasi (keramik plitkalar) va Ukraina (issiqlik saqlovchi oyna momig'i (steklovolokno), truba va fittinglar, banka va butilkalar kabi mahsulotlar) kabi mamlakatlarni ham qamrab oldi.

2020-yilda 467,6 mln dollarlik 45 turdagi qurilish materiallari import qilingan bo'lib, 2019-yilga nisbatan bu ko'rsatkichni 14,2 foizga kamayishiga erishildi. Ushbu davrda 130,9 mln dollarlik 2,5 mln tonna sement, 38,2 mln dollarlik 5,2 mln o'ram oboy, 32,9 mln dollarlik 11 mln. kv.m. qurilish oynasi, 31,8 mln dollarlik 17,8 ming tonna lak-buyoq mahsulotlari, 28,4 mln dollarlik 21,9 ming tonna olovbardosh g'isht, 21,8 mln dollarlik 4,2 mln. kv.m. keramik plitkalar, 21,4 mln dollarlik 10,1 ming tonna PVXdan quvur va fittinglar kabi qurilish materiallari import qilingan.

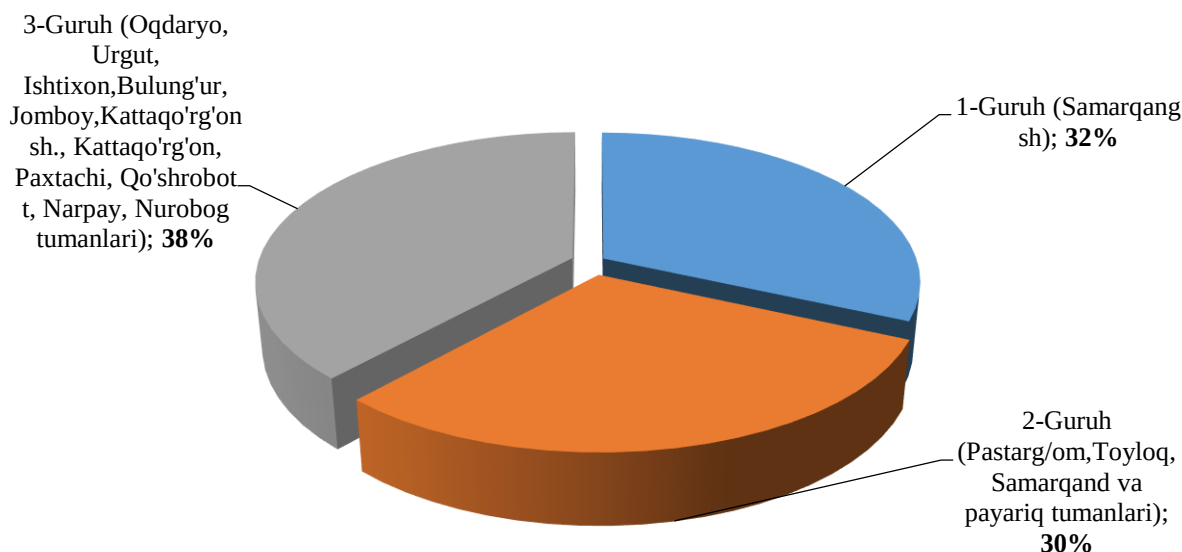
2016-2021-yillar uchun qurilish materiallari sanoati haqida to'xtaladigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 22 dekabrda PQ-2692-sonli "Sanoat tarmoqlari korxonalarining jismoniy ishdan chiqqan va ma'naviy eskirgan mashina-uskunalarini jadal yangilash, shuningdek, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq qurilish korxonalarida qiymati 221,8 mln dollar bo'lgan 20 ta asbob-uskunalar yangilandi va almashtirildi.

Qurilish materiallarini eksport qilinishida uning raqobatbardoshligini oshirish maqsadida 2021-yilda 505 ta, jumladan, avtoklav gazobeton yoki ochiq tuzilishli yengil to'ldirgichdan yig'ma temirbeton elementlar, bruschatka va bordyurlar, issiqlik izolyatsiyalash materiallari va mahsulotlari, beton va tegishli mahsulotlar, markaziy isitish va markaziy sovutishning yig'ma tizimlari, binolar va qurilish komponentlarining issiqlik tavsiflari, qurilish oynasi bo'yicha xalqaro EN standartlar qabul qilinadi.

Shu bilan birga, 2021-yilda tosh, gips va keramikadan tayyorlangan mahsulotlar xavfsizligi to'g'risida, temir-beton, beton konstruksiyalar xavfsizligiga qo'yiladigan talablar, keramik sanitar-texnik mahsulotlarga qo'yiladigan xavfsizlik talablari bo'yicha umumiy texnik reglamentlar hamda polimerlar va ulardan olinadigan mahsulotlarning xavfsizligi to'g'risida maxsus texnik reglamentlari qabul qilindi.

Shu bilan birga sifatli va xavfsiz yangi turdagi qurilish materiallarini ishlab chiqarishga joriy qilish maqsadida qurilish materiallarini ishlab chiqarish bo'yicha 2019 yilda 340 ta va 2020-yilda 626 ta xalqaro standartlar qabul qilindi. Bu o'z navbatida qurilish materiallari tarmog'i iqtisodiyotning "drayver" sohalaridan biriga aylanishini ta'minlab berdi.

Samarqand viloyati misolida 2017-2021-yillarda qurilish sohasida ishlar to'g'risida to'xtaladigan bo'lsak, asosan Samarqand sh., Pastdarg'om, Toyloq, Samarqand va Payariq tumanlarida amalga oshirilgan bo'lib, 2020 yilda jami qurilish ishlari 61,7% tashkil qilgan. Qolgan tumanlar ko'rsatkichlari viloyat bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichdan past (3-rasm).

3-rasm. 2017-2021 yillarda Samarqand viloyatida qurilish sohasida amalga oshirilgan ishlar dinamikasi (tumanlar kesimida)³

Qurilish materiallari sotuvi bo'yicha statistik raqamlarni tahlil qiladigan bo'lsak, 2017-2021-yillarda O'zbekistonda nooziq-ovqat maxsulotlarini sotish hajmi 220,7 foizga yoki 2,2 martaga, shu jumladan qurilish materiallarini sotuvi 5,1 martaga o'sgan.

5. Xulosa.

So'nggi o'n yilliklarda qurilishda foydalanish nuqtai nazaridan turli sanoat chiqindilari olimlarning e'tiborini tobora ko'proq jalb qilmoqda. Va bu tasodifiy emas, chunki qurilish sanoati qayta ishlangan materiallarning eng kuchli va iqtisodiy jihatdan foydali iste'molchisi hisoblanadi. Shu bilan birga, qurilish materialshunosligi rivojlanishining hozirgi bosqichida materiallar va konstruktsiyalarga nafaqat sifat va ishlash xususiyatlari, balki chidamlilik nuqtai nazaridan ham tobora qattiqroq talablar qo'yilmoqda. Texnogen mahsulotlar va sanoat chiqindilari ko'p komponentli va xavfli tizimlar bo'lib, ulardan qurilish sanoatida foydalanish qurilish materiallarining asosiy fizik, mexanik va texnologik xususiyatlarining o'zgaruvchanligiga olib kelishi mumkin.

Shu jihatdan olganda ham, muallif tomonidan quyidagilar taklif etiladi:

Mamlakatda chiqindi ko'p chiqaruvchi qurilish materillari ishlab chiqarish va ularga bo'lgan talab yuqoriligini hisobga olgan holda, innovatsion va chiqindi kam chiqaruvchi texnologiyalar sanoatda qo'llash maqsadga muvofiq;

Qurilish materiallari ishlab chiqarishda innovatsion va xavfsiz taxnologiyalardan foydalanish ularning eksportini ham oshiradi, qurilish materiallari assortimentini ko'paytiradi. Bu esa import qurilish materiallaridan foydalanishni kamaytiradi.

³ O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi ma'lumotlari. www.stat.uz

Adabiyotlar:

Ashokkumar D. (2014) *Study of quality management in construction industry* // *International Journal of Innovative Research in Science Engineering and Technology*. – № 1. – p. 36-43.

Бодрунов С.Д. (2015) *Промышленная политика России: уроки прошлого, черты настоящего, дизайн будущего* // *Научные труды Вольного экономического общества России*. – № 6. – с. 157-178.

Гельманова З.С., Георгиади И.В. (2016) *СТРОИТЕЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ – ОТРАСЛЬ С МУЛЬТИПЛИКАТИВНЫМ СПРОСОМ* // *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. – № 10-1. – С. 123-126; URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=10301> (дата обращения: 07.09.2023).

Максимов С.Н. Рыбаков Ф.Ф. (2012) *Промышленная политика России: история и современность*. СПб.: Наука. 2011-189 // *Вестник Санкт-Петербургского университета. Экономика*. – № 3(5). – с. 203.

Мелехин В.Б., Гамзатов А.Я. (2015) *Оценка и управление использованием мощности производственного потенциала строительного предприятия* // *Экономика и предпринимательство*. – № 10-2(63). – с. 745-750.

Мырадова Гурбансолтан, Атаев Ыхлас, Эминов Мухамметназар (2022) *ПРОИЗВОДСТВО СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ НА ЭКОЛОГИЧНОЙ ОСНОВЕ* // *CETERIS PARIBUS*. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/proizvodstvo-stroitelnyh-materialov-na-ekologichnoy-osnove> (дата обращения: 07.09.2023).

Сибисюк С.В. (2019) *Производство строительных конструкций из отходов деревообрабатывающей промышленности* // *Архитектура и дизайн*. – № 1. – С. 21 - 26. DOI: 10.7256/2585-7789.2019.1.30033 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=30033